

Bible drážďanská – blíže nedatovaný rukopis shořelý na začátku první světové války v Belgii – byla sepsána zřejmě v letech 1365 až 1375 šesti písaři.¹ Její text se dodnes dochoval zejména na snímcích lícních stran (cca od poloviny do konce bible) a v opisech některých větších a menších částí.² Dnes je dostupný v pěti dílech edice *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*.³ *Bible drážďanská* obsahovala text prvního úplného českého překladu bible. Ten vznikl patrně v padesátých letech 14. století činností asi deseti překladatelů,⁴ kteří jsou v odborné literatuře rozděleni do dvou skupin podle jejich užívání poněkud starších, nebo novějších českých výrazů za stejná latinská slova.⁵

Cílem tohoto příspěvku je porovnat s využitím statistického testu⁶ zjištěný stav diftongizace *ó* v *uo* mezi texty *Bible drážďanské* zapsanými jejím hlavním písařem,⁷ a to mezi texty přeloženými stejným překladatelem a), různými překladateli stejné skupiny b), první a druhou skupinou překladatelů navzájem c). Tabulka 1 informuje o tom, jací překladatelé přeložili jednotlivé texty zapsané pak do *Bible drážďanské* sledovaným písařem.⁸

Anastasia ROZHKOVA

Ústav českého jazyka a teorie komunikace,
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

K stavu diftongizace *ó* v *uo* ve vybraných textech *Bible drážďanské*

¹ KYAS, Vladimír et al.: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha – Řím 1997, s. 37-38; SICHÁLEK, Jakub: *European Background: Czech Translations*, in: SOLOPOVA, Elizabeth (ed.): *The Wycliffite Bible. Origin, History and Interpretation*, Leiden – Boston 2017, s. 72; PEČÍRKOVÁ, Jaroslava et al.: *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká: s částmi Proroků rožmberských a Bible litoměřicko-třeboňské. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století, V/1: Izaiáš – Daniel*, Praha 2009, s. 16.

² KYAS, Vladimír: *První český překlad bible*, Praha 1971, s. 12-13; KYAS, Vladimír – PEČÍRKOVÁ, Jaroslava: *Die Dresdener oder Leskowitz-Bibel*, in: ROTHE, Hans – SCHOLZ, Friedrich (Hrsg.): *Die alttschechische Dresdener Bibel*, Paderborn 1993, s. 386.

³ S touto edicí pracujeme při našem výzkumu i my.

⁴ KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (← pozn. 1), s. 50-51.

⁵ Srov. *pop* × *kněz* za *sacerdos*, *blahoslavený* × *požehnaný* za *benedictus*, *klaněti se* × *modlití se* za *adorare*, viz k tomu např. KYAS, *První český překlad bible* (← pozn. 2), s. 56.

⁶ V našem výzkumu využíváme Fisherův exaktní test, v případě vícenásobného porovnání s korekcí Benjaminiho-Hochberga obvykle přijímané hladiny významnosti 0,05. Srov. BENJAMINI, Yoav – HOCHBERG, Yoşef: *Controlling the false discovery rate: A practical and powerful approach to multiple testing*, in: *Journal of the Royal Statistical Society* 57 (1995), s. 289-300. Statistická online kalkulačka je dostupná na adrese <https://www.graphpad.com/quickcalcs/contingency1/>.

⁷ Tento písař zapsal do *Bible drážďanské* téměř dvě třetiny biblického textu. Srov. KYAS, *První český překlad bible* (← pozn. 2), s. 9-10.

⁸ Číslice znamenají pořadí překladatelů, v jakém je vyjmenovává KYAS et al., *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (← pozn. 1), s. 43. Zkratky biblických knih jsou podle Českého ekumenického překladu. Některé texty slučujeme.

On the diphthongization *ó* to *uo* in selected texts of the Dresden Bible

The Dresden Bible was an undated manuscript written probably between 1365–1375 by six scribes. This manuscript contained the oldest complete Czech Bible translation made by two groups of translators in the 1350s. The contribution uses statistical methods to compare the ways of recording the diphthongization *ó* to *uo* between the texts copied into the Dresden Bible by the chief scribe. The texts are following: *Proverbs*, *Ecclesiastes*, *Song of Songs*, *Wisdom*, *Sirach*, *Luke*, *John* (translated by the first group), *Tobit*, prophetic books and all epistles from *2 Thessalonians* to *Hebrews 12:24* (translated by the second group). We have revealed more progressive ways of recording the diphthongization *ó* to *uo* in some texts of the second group of translators.

Keywords: Bible translations; *Bible drážďanská* (Dresden Bible); Old Czech; 14th century; diphthongization; *ó* > *uo*
Number of characters / words: 10 941 / 1 679
Number of figures: 14
Number of tables: 2
Secondary language(s): Old Czech

1. překladatelská skupina					2. překladatelská skupina									
3.			4.		5.	6.			9.					
Př	Kaz	Pís	Mdr	Sír	L	J	Tób	Iz	Jr + Pl	Bár	Ez	Da	Oz – Mal	2Te – Žd do 12,24

Tab. 1:
Autorství překladu jednotlivých biblických knih zapsaných do Bible drážďanské sledovaným písařem

Statistickým testem porovnáváme zjištěný stav diftongizace *ó* v *uo*:

- 1) v kořenové pozici (chápeme tím součet *ó* a součet *uo* všech jednotlivých nalezených kořenů);
- 2) v koncovce *-óv* genitivu plurálu a *-óm* dativu plurálu;
- 3) v příponě *-óv-* přivlastňovacích adjektiv;
- 4) v předponě *pó-* a *dó-* (jde o tvary slovesa *pojít* a tvary a odvozeniny slovesa *způsobit* a adjektiva *důstojný*);
- 5) v pozici po neslabičných předložkách, popř. předponách.

V případech 4) a 5) se sledované texty statisticky signifikantně neliší, proto jim dále nevěnujeme pozornost.

Úskalím našeho výzkumu je však nevyváženost nasbíraného materiálu. Různé kořeny, resp. tvary se uvnitř každé knihy vyskytují různě často. Každý porovnávaný vzorek má své vlastní specifické složení: např. v knize *Ezechiel* se kořen *bóh-* vyskytl v poměru 5 ku 92 z celkového poměru *ó* a *uo* v kořenové pozici 24 ku 197. Je pochopitelné, že statistický test pak může ukázat, že se v této knize *uo* v kořenové pozici vyskytuje statisticky signifikantně častěji než v nějaké jiné. Vypovídací hodnota takového výsledku je podle našeho názoru nižší, protože výsledek by mohl být podmíněn jen velmi častým opakováním onoho jednoho kořene, a tudíž není dost reprezentativní. Při porovnání některých výše vyjmenovaných aspektů (fakticky všech kromě 4) pracujeme se sumarizovanými poměry *ó* a *uo* získanými součtem všech *ó*, resp. *uo* vyskytujících se v jednotlivých různých kořenech a tvarech, a v tom tkví úskalí, protože při práci se součty odhlížíme od specifických zvláštností složení každého vzorku. Ty ovšem mohou do různé míry zkreslit výsledky, jak jsme to viděli na příkladu. Některé jednotlivé kořeny, resp. tvary z výzkumu vyřazujeme za účelem redukovat méně spolehlivé výsledky statistického testu. A stejně tak nemusí být všechny výsledky statistického testu nutně úplně spolehlivé.

Tabulka 2 prezentuje statisticky signifikantní rozdíly v případě porovnání textů a) a b).

	1. překladatelská skupina	2. překladatelská skupina
a)	1) <i>-uo-</i> : <i>Sír</i> > <i>Př, Kaz, Pís, Mdr</i> <i>-uo-</i> : <i>Mdr</i> > <i>Př, Kaz</i> 2) <i>-uov</i> : <i>Sír</i> > <i>Př, Kaz</i>	1) <i>-uo-</i> : <i>Iz</i> > <i>Jr + Pl, Oz – Mal</i> 2) <i>-uov</i> : <i>Iz</i> > <i>Bár, Ez, Da, Oz – Mal</i> <i>-uov</i> : <i>Jr + Pl</i> > <i>Bár, Ez, Da, Oz – Mal</i>
b)	1) <i>-uo-</i> : <i>L</i> > <i>Př, Kaz, Pís, Mdr</i> <i>-uo-</i> : <i>J</i> > <i>Př, Kaz</i> <i>-uo-</i> : <i>Sír</i> > <i>J</i> 2) <i>-uov</i> : <i>L</i> > <i>Př, Kaz</i> <i>-uov</i> : <i>Sír</i> > <i>J</i> <i>-uom</i> : <i>L</i> > <i>Kaz</i> <i>-uom</i> : <i>Pís, Mdr, Sír</i> > <i>J</i>	1) <i>-uo-</i> : <i>Tób</i> > <i>Jr + Pl, Bár, Ez, Oz – Mal, 2Te – Žd do 12,24</i> <i>-uo-</i> : <i>Iz, Jr + Pl, Ez, Da, Oz – Mal</i> > <i>2Te – Žd do 12,24</i> 2) <i>-uov</i> : <i>Tób</i> > <i>Ez</i> <i>-uov</i> : <i>Iz, Jr + Pl</i> > <i>2Te – Žd do 12,24</i>

Tab. 2:
Statisticky signifikantní rozdíly v případě porovnání textů a) a b)

Podíváme-li se na situaci v textech první překladatelské skupiny (první sloupec), vidíme, že texty pořízené jedním překladatelem vykazují navzájem jisté statisticky signifikantní rozdíly. Kniha *Sírachovec* vykazuje v kořenové pozici progresivnější stav diftongizace ve srovnání s ostatními sapienčními knihami a v koncovce genitivu plurálu ve srovnání s knihou *Přísloví* a *Kazatel*. Kniha *moudrosti* má progresivnější stav diftongizace v kořenové pozici ve srovnání s knihou *Přísloví* a *Kazatel*. *Lukášovo evangelium* je progresivnější, pokud jde o stav diftongizace v kořenové pozici, v koncovkách genitivu a dativu plurálu a v příponě přivlastňovacích adjektiv, ve srovnání s *Janovým evangelium*. Pokud jde o výsledky porovnání textů pořízených různými překladateli první skupiny, vidíme, že co se týče vztahu k některým sapienčním knihám

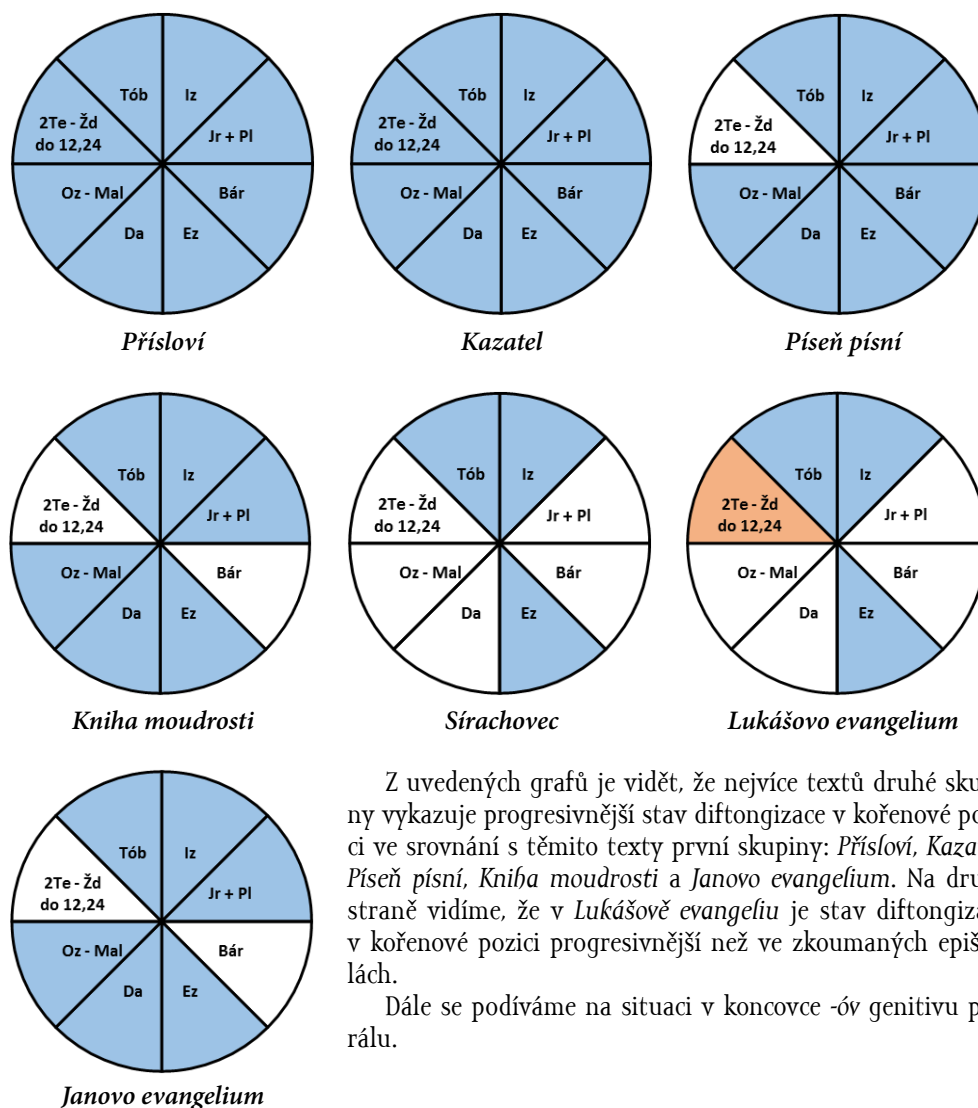
a k *Janovu evangelíu*, jsou si kniha *Sírachovec* a *Lukášovo evangelium* v něčem podobné – srov. následující výsledky z tabulky:

- 1) -uo-: *Sír* > *Př*, *Kaz*, *Pís*, *Mđr* = 1) -uo-: *L* > *Př*, *Kaz*, *Pís*, *Mđr*;
 2) -uov: *Sír* > *Př*, *Kaz* = 2) -uov: *L* > *Př*, *Kaz*;
 1) -uo-: *L* > *J* = 1) -uo-: *Sír* > *J*;
 2) -uov: *L* > *J* = 2) -uov: *Sír* > *J*;
 2) -uom: *L* > *J* = 2) -uom: (*Pís*, *Mđr*), *Sír* > *J*.

Pokud jde o texty druhé skupiny (druhý sloupec), vidíme, že jde-li o porovnání prorockých knih navzájem, stav diftongizace je v kořenové pozici a v koncovce genitivu plurálu v knize *Izaiáš* progresivnější než v některých jiných prorockých knihách. Totéž platí i pro stav diftongizace v koncovce genitivu plurálu v knize *Jeremiáš* (včetně *Pláče Jeremiášova*) ve srovnání s některými prorockými knihami. Podíváme-li se na výsledky porovnání textů přeložených různými příslušníky druhé skupiny, vidíme, že stav diftongizace je v povídce o Tobiáši v kořenové pozici progresivnější než v některých prorockých knihách a v sledovaných epištolách. Zjistili jsme také, že stav diftongizace je v koncovce genitivu plurálu v povídce o Tobiáši progresivnější ve srovnání s Ezechielovým proroctvím. Pokud jde o prorocké knihy, vidíme, že stav diftongizace je progresivnější v kořenové pozici a v koncovce genitivu plurálu v některých prorockých knihách ve srovnání se sledovanými epištolami.

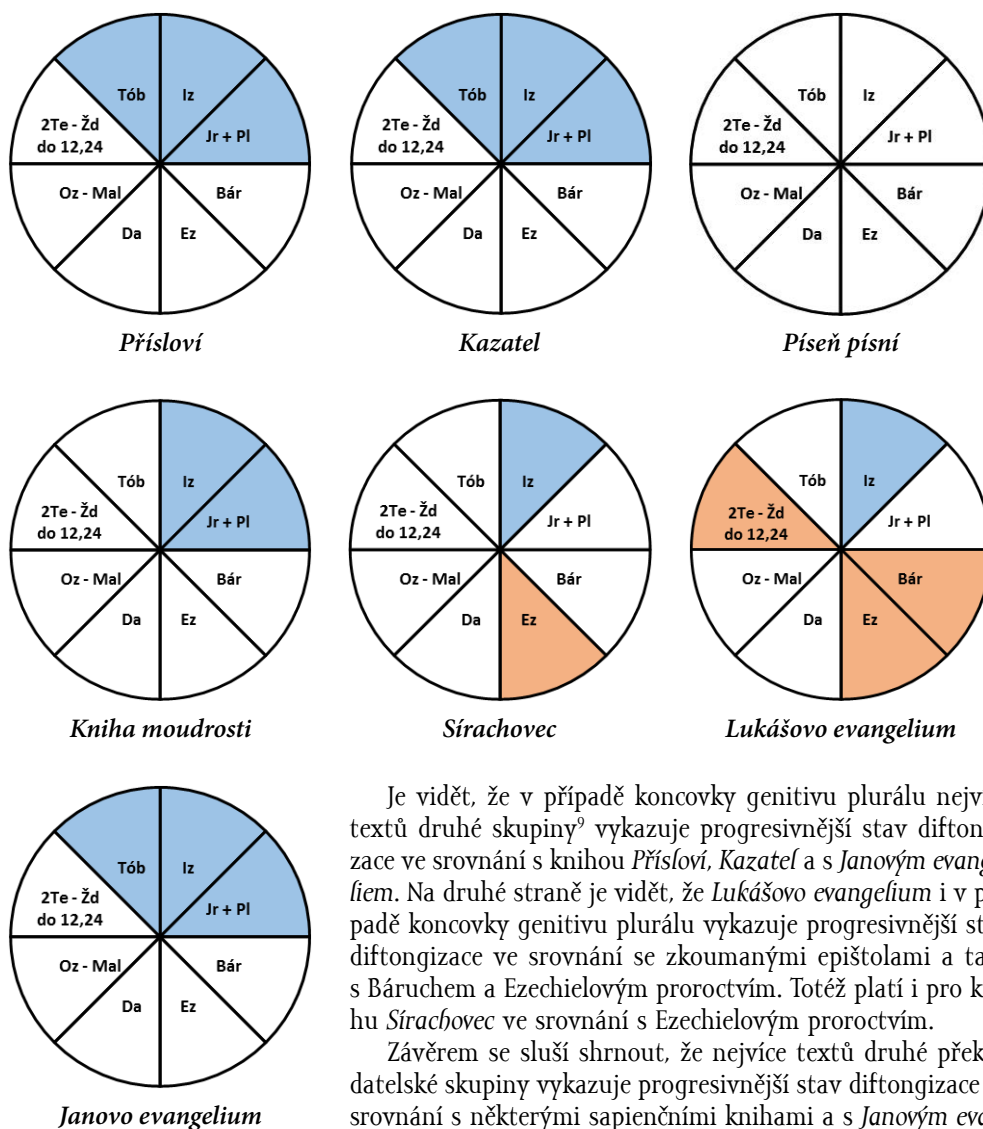
Statisticky významné rozdíly v případě porovnání stavu diftongizace ó v *uo* mezi texty první a druhé skupiny navzájem (c) prezentujeme pomocí grafů. Modrou barvou značíme texty druhé překladatelské skupiny, pokud vykazují progresivnější stav diftongizace ve srovnání s textem první skupiny, kterému je věnován každý graf. Oranžovou barvou značíme texty druhé překladatelské skupiny, pokud nějaký text první skupiny vykazuje ve srovnání s nimi progresivnější stav diftongizace. Nezabarvené úseky znamenají, že mezi porovnávanými texty nejsou statisticky významné rozdíly.

Graf 1a-g:
Statisticky významné rozdíly mezi texty různých skupin z hlediska stavu diftongizace v kořenové pozici

Z uvedených grafů je vidět, že nejvíce textů druhé skupiny vykazuje progresivnější stav diftongizace v kořenové pozici ve srovnání s těmito texty první skupiny: *Přísloví*, *Kazatel*, *Píseň písní*, *Kniha moudrosti* a *Janovo evangelium*. Na druhé straně vidíme, že v *Lukášově evangelíu* je stav diftongizace v kořenové pozici progresivnější než ve zkoumaných epištolách.

Dále se podíváme na situaci v koncovce -óv genitivu plurálu.

Graf 2a-g:
Statisticky signifikantní rozdíly mezi texty různých skupin z hlediska stavu diftongizace v koncovce -óv gen. pl.

Je vidět, že v případě koncovky genitivu plurálu nejvíce textů druhé skupiny⁹ vykazuje progresivnější stav diftongizace ve srovnání s knihou *Přísloví*, *Kazatel* a s *Janovým evangelium*. Na druhé straně je vidět, že *Lukášovo evangelium* i v případě koncovky genitivu plurálu vykazuje progresivnější stav diftongizace ve srovnání se zkoumanými epištolami a také s Báruchem a Ezechielovým proroctvím. Totéž platí i pro knihu *Sírachovec* ve srovnání s Ezechielovým proroctvím.

Závěrem se sluší shrnout, že nejvíce textů druhé překladatelské skupiny vykazuje progresivnější stav diftongizace ve srovnání s některými sapienčními knihami a s *Janovým evangelium*. Naopak *Lukášovo evangelium* a *Sírachovec* (tj. texty první překladatelské skupiny) jsou v určitých aspektech progresivnější z hlediska stavu diftongizace než některé texty druhé překladatelské skupiny. Odhalili jsme mj. některé statisticky signifikantní rozdíly mezi texty přeloženými stejným překladatelem. Nelze však určit, jestli je stav zjištěný v *Bibli drážďanské* dán zásahy jejího písaře do předlohy, z níž opisoval, nebo zásahy případných dřívějších opisovačů biblického textu, nebo jestli leckde prostupují stopy stavu protografu, od jehož vzniku nebyl vznik *Bible drážďanské* patrně příliš vzdálený.

⁹ V *Píseň písní* je zastoupení této koncovky velmi nízké, proto je tato kniha irelevantní pro náš výzkum.